Кичгä Манджин кишг

(Очерк)

Мöрн джилин гаха сарин арвн тавн—мацг öдр, хотна зӯн-ар захд бääсн утата хар джолмас, öräсн нӯдтä маштг шар эмгн гарч ирäд хääкрв:

—„Нарна Кичгäгäс кöвӯн гарв.“

Хööч Кичг эрäн дунд наста эццн хар-улан залу, бӯрӯл тасрсна хööн хööгъäн хотнднь орулчкад, эзн Тöвгäндäн ордж ирäд, гулмтин захд зӯн öвдгäн дарад öвдглн суув.

Тöвг, оньдин бор соктугъар бääдг, кӯзӯнлäгъäн экц цацулад хääчлсн хар кӯклäн зӯн харн хооран кеджäгъäд:

—Кичг, эндр танагъас нег ноха гарч гинä, одал „кишгчн“ ирв,—гигäд тачкнад инäв. —Чи, кöвӯндäн Ноха гидж нер öг. Болв, чини эцкчнь эндӯрсн бääдж; чамд Ноха нер öгсн болхла, ода чини кöвӯг Нохан Кичг гихм билä,—гидж байн бас хööчäр зооган кегъäд инäв.

Хööч ууджасн ик хар модн аагъта хööрмгäн тулгъин шиирд цäльгрӯлн оркчкад, босн келв.

—Намаг басдж эс ханнат. Ноха болв, гаха болв, эзндäн ӯрнь энъкр—гигъäд, гундн уурлад, гарв.

—Хäлäгъич, одак джуук нохаг. Цöсичн, даларчнь авхнь,—гигъäд Тöвг цухл öргäд бääв.—Куукан Тöвгин öмнäс öрцдж кӯн ӯг келäд уга юмн! —гидж герин ирг тал суусн хотна хойр öвгнӯр галс гидж хäлäчкäд, ширä деер бääсн бортхта äркäсн цагъан мöнъгн цöкцд кегъäд уув.

Нарна Кичг багъасн баячудт мухла болад, наснаннь öрäлинь автл, хар джолмта, кезäдчн саах сааль уга, нег шин захта хувц уюлдж ӯмсдж ядад йовсмн. Кӯӯнä ээмäс хуучн хувц-хонр ӯмсдж йовла. Хаана хату йосна цагт баячудин далджрлгънд, бääсн бääдлнь тату-тартг болад чигн öмннь гарсн ӯрдӯднь ӯлäддутад йовсн чигн биз. Эн кöвӯн гархла Кичг байрлв. „Менд йовхла мини нер келӯлх“, гидж санв. Гериннь кӯӯнлä зöвшäлджäгъäд, кöвӯндäн Мандж гидж нер öгв.

Кöвӯн äрä арвн нег орчкад эк-эцк хойрасн öнчн ӯлдв. Кöдлмш кегъäд бийäн теджäхäс дегд бичкн болсн учрар Туктна äämгин хотдуд эргäд, ӯдлсндäн ӯдлäд, хонулсндннь хонад, хот хääдж уугъад бääв.

1920 джилäс авн, арвн гурвта Мандж яльч болад баячуд Лиджин Пӯрвäнд, Жарков Андранд 9 джилдäн заргдв.

Советин йосн кӯч авад баячудин неринь таслсн хööн Мандж шин токтсн „Коминтерн“ колхозд ах хööч болдж кöдлв. Колхозин ахлач Мöнъкнä Бамбш тиигхд келсн болдг:

—Мандж, чини öвкчн болн эцкчн малд данъгин кöдлдж йовсмн. Эврäн бийчн бичкнäсн авн малин ард йовач. Болв танахн гурвн ӯйдäн кӯч-кölснäннь шимиг баячудт öгч йовлат. Öдгä пагт болхла бийиннь тöлä, олн кöдлäч—äмтнä тöлä кöдлхч.

Тер цагт баахн хазг кöвӯн Мандж, гурвн ӯйднь мухлалдж йовсн баячудиг тохмнь тасрсиг лавта медв. „Öнчнä кишгнь—öвртнь“ гидг эн болджана, „би чигн äмтнлä äдл кӯн болвш“—гидж сансмн.

Сӯӯлин аюлта дäн эклхд Мандж 10-ч номертä совхозин завхоз болдж кöдлджälä. Галзу фашистнрäс Тöрскäн харсх цаг ирв. 1941 джилäс авн 1945 джилин чилгч кӯртл, цогц äмäн ärвлл уга, баатрзöрмгäр, церглäд, хортан диилäд, сääхн менд хäрдж ирв.

Алтайд, „Путь к коммунизму“ колхозин ахлач, Манджиг гертäн ирäд гурв хонсна хööн парвлäндäн дуудулдж авад, иигдж келв:

—Зöргтä церг Кичгä Мандж, таниг хуучна туурсн хööч гидж сонъслав. Олн колхозникудин нерн деерäс сурджанав торгън нооста нääднр хош хööнд ах хööч болтн...

Дигтä арвн негн джилд зургъан сард, нег ормасн кöндрл уга ах хööчäр кöдлäд, джил болгън сäн тöл бäрäд, нäрн торгън ноосиг зурагъасн давулдж кӯцäдж киргъджавч йовсндан—кесг дакдж ачллгдла.

Нидн зун Мандж „Сарпа“ совхозд нӯӯдж ирв. Совхозин директор Рубанла харгъад, мендин дару:

—Ӯр директор, би хööч кӯмб, нанд хош хö öгтн, совхозинтн неринь гутахн угав, ода чигн багъчудла дöрлддж чадхв—гив.

—„Ягъв чигн, туурсн нертä малч хальмг бäänälмт“—гигъäд Рубан Манджд гаран öгснь, чини келсн ӯгичнь иткджänäв гисн докъян болв.

Ӯгäн öгсн хööн, кӯцäх кергтä.

Зуна ганъ халун болн, дакад урднь бääсн ах хööч кöдлмштäн оньг уган учрар хööднь ик эццтä билä. Болв, Мандж öдрт сäн идгт кӯргäд хäрӯлäд, цагтнь услад, сööднь кеер гаргъад идӯлä бäätл, хööнä кöг тäвдг цаг болтл, малан сäänäр таргълулад авб. Тиим чинätä кевäрн хöнь ӯвлздж гарв. Ташр 70 процент öвсäн ärвлдж ӯлдäв. Шин джилин гурвн сарин туршар нег чигн гару уга бäänä.

Öдгä цагт 780 нääднр хööнäс ик зунь хургълчксн бäänä. 100 хööнäс 139 хургъ авчана. Хургъта хöд асрдж хäлäдг 10 кӯӯкд сäänäр ухагъан öгч кöдлсн учрар, нег чигн гару уга, хургъднь чинätä, öнчрсн чигн хургъд уга бäänä. Сакманщикӯд кöдлджäх Гäрäн Роза, Деглäн Болха, Йотан Делгр ахта багъчуд ончта сäänäр кöдлджänä.

Äмтиг ухагъан дахулдж, ӯнн седклäн совхозин малагъруснд öгч кöдлдгнь—ах хööч Кичгä Манджин зӯтклгън.

Эн джил эклджäхд, ах хööч социалистическ дöрлдänд бооца кехлäрн: 100 хööнäс хургъдиг экäснь йилгъдг цагла 120 хургъ, дакад бöдӯн нääднр хöн болгънас 6 килограмм ноос авх болдж бийдäн даалгъвр авла.

Одахн нег Кичгä Манджин хööчнрин бригадин кöдлмшинь хäлäдж ирчкäд, совхозин директор келв:

—Мана öвгн ӯгдäн кӯрхнь лавта.

Зöвтä ӯгд зӯркн хандг. Бидн бас эн ӯгд байрлн бахтджанавдн.

ДАРГАН Ӯлмдж.